

– Boli tu od Grigorievovcov po akúsi knihu, ale povedala som im, že nie ste doma. Poštár priniesol noviny a dva listy. Mimochodom, Jevgenij Petrovič, buďte taký dobrý, všimnite si lepšie Seriožu. Dnes a aj predvčerom som zbadala, že fajčí. Keď som mu dohovárala, ako zvyčajne si zapchal uši a začal z plného hrdla spievať, aby prehlušil môj hlas.

Jevgenij Petrovič Bykovskij, prokurátor okresného súdu, ktorý sa práve vrátil zo zasadnutia a vo svojej pracovni si dával dolu rukavice, pozrel na referujúcu guvernanku a zasmial sa.

– Serioža fajčí... – pokrčil plecami. – Viem si predstaviť toho bucka s cigaretou! Kol'kože to má rokov?

– Sedem. Vám sa to nezdá vážne, ale v jeho veku je fajčenie škodlivý zlovyk a zlovyky treba vykoreňovať už v zárodku.

– Presne tak. A odkiaľ berie tabak?

– Z vášho stola.

– Áno? V tom prípade ho pošlite za mnou.

Keď guvernanka odišla, Bykovskij si sadol do kresla k písaciemu stolu, zatvoril oči a začal premýšľať. V duchu si predstavil svojho Seriožu nevedno prečo s obrovskou, metrovou cigaretou v oblakoch tabakového dymu a pri tejto karikatúre sa musel usmiať; zároveň v ňom vážna, ustarostená guvernankina tvár vyvolala spomienky na dávnominulé, napoly zabudnuté časy, keď fajčenie v škole a v detskej izbe vzbudzovalo v pedagógoch a rodičoch zvláštnu, dost' nepochopiteľnú hrôzu. Naozaj to bola hrôza. Deti boli neľútostne bité, vylučovali ich z gymnázií, ničili im život, hoci nikto z učiteľov ani otcov nevedel, v čom konkrétne spočíva škodlivosť a trestuhodnosť fajčenia. Dokonca ani veľmi múdri ľudia sa neunúvali bojovať proti neduhu, ktorému nerozumeli. Jevgenij Petrovič si spomenul na svojho riaditeľa gymnázia, veľmi rozhladeného a dobrosrdečného starca, ktorý sa vždy tak zľakol, keď pristihol nejakého gymnazistu s cigaretou, až zbledol, okamžite zvolal mimoriadnu pedagogickú radu a odsúdil previnilca na vylúčenie. Taký je už zrejme zákon každodenného života: čím je zlo nepochopiteľnejšie, tým zúrivejší a surovejší je boj s ním.

Prokurátor si spomenul na zopár vylúčených študentov, na ich ďalší život, a nemohol si nepomyslieť, že trest so sebou veľmi často prináša oveľa väčšie zlo než samotné previnenie. Živý organizmus má schopnosť rýchlo sa prispôbiť, aklimatizovať sa a privyknuť si na akúkoľvek atmosféru, inak by človek musel každú chvíľu cítiť, na akom nerozumnom základe neraz stojí jeho

rozumné konanie a ako je zatiaľ málo uvedomelej pravdy a presvedčenia dokonca aj v takých zodpovedných činnostiach s možnými desivými následkami, akými sú činnosť pedagogická, právnická, literárna...

Takéto a podobné myšlienky, povrchné a hmlisté, aké sa rodia len v unavenom, odpočívajúcom mozgu, sa Jevgenijovi Petrovičovi začali rojiť v hlave; zjavujú sa nevedno odkiaľ a prečo, v hlave zostávajú krátko a zdá sa, akoby sa plazili po povrchu mozgu a nezachádzali príliš do hĺbky. Pre ľudí, ktorí musia celé hodiny, ba celé dni myslieť stereotypne, priamočiara, predstavujú takéto voľné, domáce myšlienky istý prepych, príjemný komfort.

Bolo po ôsmej hodine večer. Hore nad stropom, na prvom poschodí sa ktosi prechádzal z kúta do kúta a ešte vyššie, na druhom poschodí štyri ruky hrali stupnice. Kroky človeka, ktorý, súdiac podľa nervóznej chôdze, o čomsi preukrutne rozmýšľal alebo ho boleli zuby, a monotónne stupnice dodávali tichu večera akýsi ospalivý ráz, podnecujúci k záhalčivému premýšľaniu. O dve izby ďalej sa v detskej izbe guvernanka rozprávala so Seriožom.

– Tat-ko prišiel! – zaspieval chlapec. – Tatko prišiel! Ta! ta! ta!

– *Votre pere vous appelle, allez vite!*¹ – skríkla guvernanka piskľavým hlasom ako vyplašený vták. – Počujete?!

„Ale čo mu vlastne poviem?“ pomyslel si Jevgenij Petrovič.

Kým však stihol niečo vymyslieť, do pracovne už vchádzal jeho syn Serioža, sedemročný chlapec. Bol to človek, u ktorého sa pohlavie dalo uhádnuť len podľa oblečenia: neduživý, bledý, útly... Telo mal nepružné ako skleniková zelenina a všetko na ňom pôsobilo ako neobyčajne jemné a mäkké: pohyby, kučeravé vlasy, pohľad, zamatový kabátik.

– Ahoj, tatko! – povedal mäkkým hlasom, vyliezol otcovi na kolená a prudko ho pobožkal na krk. – Volal si ma?

– Moment, moment, Sergej Jevgeňjič, – odpovedal prokurátor a odtisol ho od seba. – Kým sa budeme božkať, musíme sa porozprávať, vážne porozprávať... Hnevám sa na teba a už ťa neľúbim. Aby si vedel, kamarát: neľúbim ťa a nie si môj syn... Tak.

Serioža sa uprene zadíval na otca, potom prešiel pohľadom na stôl a pokrčil plecami.

– Čo také som ti urobil? – spýtal sa nechápavo a klipkal pritom očami. – Dnes som ani raz nebol v tvojej pracovni a ničoho som sa nedotkol.

¹ *Váš otec vás volá, rýchlo choďte! (fr.)*

– Pred chvíľou sa mi Natália Semionovna sťažovala, že fajčíš... Je to pravda? Fajčíš?

– Áno, raz som fajčil... To je pravda!

– No vidíš, a navyše aj klameš, – povedal prokurátor so zamračenou tvárou, aby skryl úsmev. – Natália Semionovna ťa videla fajčiť dvakrát. To znamená, že si usvedčený z troch zlých skutkov: fajčíš, berieš zo stola cudzí tabak a klameš. Trikrát vinný!

– Aha, áno! – spomenul si Serioža a oči sa mu usmiali. – To je pravda, naozaj! Fajčil som dvakrát: dnes a minule.

– No vidíš, takže nie raz, ale dvakrát... Som s tebou veľmi, veľmi nespokojný. Predtým si bol dobrý chlapec, ale ako vidím, teraz si sa pokazil a stal sa z teba zlý chlapec.

Jevgenij Petrovič opravil Seriožovi golierik a pomyslel si: „Čo mu mám ešte povedať?“

– No, nie je to od teba pekné, – pokračoval. – To som od teba nečakal. Po prvé, nemáš právo vziať si tabak, ktorý ti nepatrí. Každý človek má právo používať len svoj vlastný majetok, a ak berie niečo cudzie, je to... zlý človek! („Nehovorím mu to, čo treba!“ pomyslel si Jevgenij Petrovič.) Napríklad Natália Semionovna má truhlicu so šatami. Je to jej truhlica a my, ty ani ja, sa jej nesmieme dotknúť, pretože nie je naša. Však je to tak? Ty máš koníky a obrázky... Ja ti ich predsa neberiem, však? Možno by som aj chcel, ale... nie sú moje, ale tvoje!

– Vezmi si ich, ak chceš! – povedal Serioža so zdvihnutým obočím. – Len sa nehanbi, tatko, vezmi si ich! Ten žltý psíček, čo ho máš na stole, je môj, ale to nič... Pokojne ho tam maj!

– Ty mi nerozumieš, – povedal Bykovskij. – Psíčka si mi daroval, teraz je môj a môžem si s ním robiť, čo chcem; ale ja som ti tabak nedaroval! Ten tabak je môj! („Zle mu to vysvetľujem!“ pomyslel si prokurátor. „Robím to zle! Celkom zle!“) Ak mám chuť fajčiť cudzí tabak, musím predovšetkým poprosiť o dovoľenie...

Bykovskij začal pomaly pripájať vetu k vete, prispôboval sa detskému jazyku, a tak vysvetľoval synovi, čo znamená osobné vlastníctvo. Serioža sa mu pozeral na hrud' a pozorne ho počúval (rád sa po večeroch rozprával s otcom), potom sa lakt'ami oprel o kraj stola a začal žmúriť svoje krátkozraké oči na papiere a kalamár. Pohľad mu chvíľu blúdil po stole a zastavil sa na fľaštičke s arabskou gumou.

– Tatko, z čoho sa robí lepidlo? – spýtal sa zrazu a zdvihol fľaštičku k očiam.

Bykovskij mu vzal fľaštičku z rúk, vrátil ju na miesto a pokračoval:

– Po druhé, fajčíš... To je veľmi zlé! Ak fajčím ja, ešte z toho nevyplýva, že fajčiť sa môže. Ja fajčím a viem, že je to nerozumné, nadávam si a nemám sa za to rád... („Som ja ale vynaliezavý pedagóg!“ pomyslel si prokurátor.) Tabak veľmi škodí zdraviu a tí, čo fajčia, zomierajú skôr, ako by mali. A pre takých malých, ako si ty, je fajčenie obzvlášť škodlivé. Ty máš pľúca slabé, ešte nie si dost silný a slabým ľuďom tabakový dym spôsobuje suchoty a iné choroby. Napríklad ujo Ignatij zomrel na suchoty. Keby nebol fajčil, možno by bol žil až dodnes.

Serioža zamyslene pozrel na lampu, dotkol sa prstom tienidla a vzdychol si.

– Ujo Ignatij hral pekne na husliach! – povedal. – Jeho husle majú teraz Grigorievovci!

Serioža sa znova oprel laktami o kraj stola a zamyslel sa. Bledá tvár mu ustrmula v takom výraze, akoby načúval alebo sledoval chod svojich myšlienok; v jeho veľkých naširoko roztvorených očiach sa zrazu objavil smútok a čosi podobné úľaku. Zrejme teraz premýšľal o smrti, ktorá si len nedávno vzala jeho mamu a uja Ignatija. Smrť odnáša na druhý svet mamy a ujev, a ich deti a husle zostávajú na zemi. Zomrelí žijú v nebi kdesi pri hviezdach a pozerajú odtiaľ na zem. Dokážu zničiť to odlúčenie?

„Čo mu poviem?“ rozmýšľal Jevgenij Petrovič. „Nepočúva ma. Očividne ani svoje prehrešky, ani moje argumenty nepovažuje za dôležité. Ako mu to vtĺcť do hlavy?“

Prokurátor vstal a začal sa prechádzať po pracovni.

„Kedysi, za mojich mladých čias sa tieto otázky riešili pozoruhodne jednoducho,“ premýšľal. „Každé chlapča, ktoré pristihli pri fajčení, zbili. Bojazlivci a zbabelci naozaj prestali fajčiť, a tí odvažnejší a múdrejší, tí po bitke začali nosiť tabak v sáre čižmy a fajčili v kôlni. Keď ich prichytili v kôlni a znova zbili, chodili fajčiť k rieke... a tak ďalej, až kým chlapci nevyrástli. Moja matka ma zahŕňala peniazmi a cukríkmi, aby som nefajčil. Dnes sa takéto metódy považujú za neúčinné a nemorálne. Súčasný pedagóg, zastávajúci logické hľadisko, sa usiluje, aby dieťa prijímalo dobré zásady za svoje nie zo strachu, nie z túžby odlíšiť sa alebo dostať odmenu, ale uvedomele.“

Zatiaľ čo sa prokurátor prechádzal a rozmýšľal, Serioža sa postavil na stoličku pri bočnej hrane stola a začal kresliť. Aby nezaabral úradné listiny a nepoužíval atrament, na stole bola položená kôpka štvrtiek papiera nastrihaného špeciálne pre neho a modrá ceruzka.

– Dnes kuchárka krájala kapustu a porezala si prst, – povedal, keď kreslil domček a hýbal pritom obočím. – Tak vykrikla, až sme sa všetci zľakli a utekali do kuchyne. Tá je ale hlúpa! Natália Semionovna jej povedala, aby si namočila prst do studenej vody, a ona si ho cmúľa... Ako si môže dať špinavý prst do úst! Tatko, veď to sa nerobí!

Potom rozprával, že keď obedovali, do dvora prišiel verklikár s dievčaťom, ktoré spievalo a tancovalo na hudbu.

„On si rozmýšľa o svojich veciach!“ pomyslel si prokurátor. „Má v hlave svoj vlastný malý svet a vlastné chápanie toho, čo je dôležité a čo nie. Keď chce človek upútať jeho pozornosť a vedomie, nestačí len podsúvať sa mu jeho spôsobom reči, ale treba vedieť aj myslieť ako on. Veľmi dobre by ma pochopil, keby mi naozaj bolo ľúto tabaku, keby som sa urazil, rozplakal... Práve preto sú matky pri výchove nenahraditeľné, lebo dokážu s deťmi cítiť, plakať, smiať sa... Logikou a morálkou nič nezmôžem. Tak, čo mu ešte poviem? Čo?“

Jevgenijovi Petrovičovi pripadalo čudné a smiešne, že on, skúsený právnik, ktorý sa pol života cvičil vo všelijakých zákazoch, upozorneniach a trestoch, je teraz úplne stratený a nevie, čo povedať malému chlapcovi.

– Počuj, daj mi čestné slovo, že už nebudeš fajčiť, – povedal.

– Če-estné slovo! – zaspieval Serioža a naklonený nad papier silno zatlačil na ceruzku. – Če-estné slo-vo! vo! vo!

„Vie on vôbec, čo znamená čestné slovo?“ spýtal sa sám seba Bykovskij. „Nie, som zlý vychovávateľ! Keby mi nejaký pedagóg alebo niektorý z našich sudcov teraz nazrel do hlavy, povedal by, že som mäkkýš, a možno by ma aj obvinil z prílišného mudrovania... Nuž ale v škole a na súde sa takéto čertovské otázky riešia oveľa jednoduchšie ako doma; tu máš do činenia s ľuďmi, ktorých ne-smierne miluješ, a láska je náročná a všetko komplikuje. Keby tento chlapček nebol môj syn, ale môj žiak alebo obžalovaný, nebol by som taký zbabelý a moje myšlienky by neboli také chaotické!“

Jevgenij Petrovič si sadol za stôl a pritiahol k sebe jeden zo Seriožových obrázkov. Bol na ňom dom s krivou strechou a s dymom, ktorý kl'ukato ako blesk vychádzal z komínov až po samý okraj papiera; pri dome stál vojak s bodkami namiesto očí a s bodákom podobným na číslo 4.

– Človek nemôže byť vyšší ako dom, – povedal prokurátor. – Pozri: tvoja strecha je tomu vojakovi po plece.

Serioža mu vyliezol na kolená a dlho sa hniezdil, aby sa usadil čo najpohodlnejšie.

– Nie, tatko! – povedal, keď pozrel na svoj obrázok. – Keď nakreslíš malého vojaka, nebude mu vidieť oči.

Malo zmysel mu odporovať? Z každodenného pozorovania svojho syna prokurátor nadobudol presvedčenie, že deti, tak ako divošké kmene, majú vlastné umelecké názory a nároky, svojrázne a chápaniu dospelých neprístupné. Pri sústredenom pozorovaní by mohol dospelý človek považovať Seriožu za nenormálneho. Chlapcovi sa zdalo možné a logické kresliť ľudí vyšších ako domy, zobrazovať pomocou ceruzky okrem predmetov aj svoje pocity. Napríklad zvuky orchestra kreslil v podobe guľatých, sivastých machúl, hvizd v podobe špirálovitej nitky... V jeho chápaní bol zvuk tesne prepojený s tvarom a farbou, takže keď vyfarboval písmená, L zakaždým maľoval na žltó, M na červeno, A na čierno a podobne.

Serioža odhodil obrázok, ešte raz sa zahniezdil, zaujal pohodlnú polohu a začal sa venovať otcovej brade. Najprv ju starostlivo uhladil, potom ju rozdvojil a vyčesával ju ako bokombrady.

– Teraz vyzeráš ako Ivan Stepanovič, – mrmlal, – a teraz budeš vyzeráť ako.. náš vrátnik. Tatko, prečo vrátnici stoja pri dverách? Aby nevošli dnu zlodeji?

Prokurátor cítil na tvári jeho dych, občas sa mu lícom dotkol vlasov a pri srdci mu zrazu bolo teplo a mäkko, tak mäkko, akoby nemal na zamate Seriožovho kabátika položené len ruky, ale celú dušu. Pozeral chlapcovi do veľkých tmavých očí a zdalo sa mu, že zo širokých zreničiek naňho pozerá matka, manželka a všetko, čo kedy miloval.

„No, a teraz ho zbi...“ pomyslel si. „Teraz skús vymýšľať tresty! Nie, my dnes do výchovy nemáme čo liezť. Kedysi boli ľudia jednoduchí, menej rozmýšľali, a preto riešili problémy odvažnejšie. Ale my rozmýšľame príliš veľa, logika nás zmorila... Čím je človek vyspelejší, čím viac rozmýšľa a zachádza do detailov, tým je nerozhodnejší, pochybovačnejší a o to rozpačitejšie pristupuje k činom. Naozaj, keď sa tak človek nad tým zamyslí, koľko len musí mať odvahy a sebadôvery, aby sa podujal učiť, súdiť, písať hrubú knihu...“

Odbilo desať hodín.

– Tak, chlapček môj, je čas ísť spať, – povedal prokurátor. – Daj mi dobrú noc a choď.

– Nie, tatko, – zamračil sa Serioža, – ešte si tu chvíľu posedím. Porozprávaj mi niečo! Porozprávaj mi rozprávku!

– Dobré, ale hneď po rozprávke pôjdeš spať.

Keď mal Jevgenij Petrovič voľný večer, zvykol rozprávať Seriožovi rozprávky. Tak ako väčšina zaneprázdnených ľudí, ani on

nevedel naspamäť žiadnu báseň a nepamätal si žiadnu rozprávku, takže bol zakaždým nútený improvizovať. Na začiatku zvyčajne použil kliše: „Kde bolo, tam bolo, bolo raz jedno kráľovstvo“ a ďalej kopil všelijaké nevinné nezmysly, lenže keď rozprával začiatok, vôbec netušil, aký bude prostriedok a koniec. Obrazy, postavy a situácie vyberal naslepo, improvizovane, a dej a ponaučenie prichádzali tak akosi samy od seba, nezávisle od rozprávačovej vôle. Serioža mal tieto improvizácie veľmi rád a prokurátor si všimol, že čím je dej strohejší a nekomplikovanejší, tým má na chlapca väčší účinok.

– Tak počúvaj, – začal a zdvihol oči k stropu. – Kde bolo, tam bolo, bolo raz jedno kráľovstvo a v ňom žil starý, veľmi starý kráľ s dlhou sivou bradou a... a s takýmito fúziskami. No a ten kráľ žil v sklenom paláci, ktorý sa blyšťal a žiaril na slnku ako veľký kus čistého ľadu. Ten palác, milý môj kamarát, stál v obrovskej záhrade, kde rástli pomaranče... bergamoty, čerešne... kvitli tam tulipány, ruže, konvalinky, spievali tam pestré vtáky... Tak... Na stromoch viseli sklené zvončeky, ktoré, keď fúkal vietor, zvonili tak jemne, že človek pri nich mohol aj zabudnúť na celý svet. Sklo má mäkší a jemnejší zvuk ako kov... No, a čo ešte? V záhrade striekali fontány... Pamätáš sa, v letnom dome u tety Sone si videl fontánu. Tak presne takéto fontány boli v tej kráľovskej záhrade, len boli oveľa väčšie a prúd vody bol vysoký až po vrcholec toho najvyššieho topol'a.

Jevgenij Petrovič porozmýšľal a pokračoval:

- Starý kráľ mal len jedného syna a dediča trónu – bol to chlapec, rovnako starý ako ty. Bol to dobrý chlapec. Nikdy netrucoval, chodil zavčasu spať, ničoho na stole sa nedotýkal a... a celkovo bol múdra hlava. Mal iba jednu chybu – fajčil...

Serioža napäto počúval a bez žmurkania pozeral otcovi do očí. Prokurátor pokračoval a rozmýšľal: „Čo ďalej?“ Dlho to, ako sa vraví, rozmazával a prežúval, až skončil takto:

– Od fajčenia kráľovič ochorel na suchoty a zomrel, keď mal dvadsať rokov. Vetchý a chorľavý starý kráľ zostal celkom bez opory. Nemal kto vládnuť krajine a brániť palác. Prišli nepriatelia, starca zabili, zrúcali palác a v záhrade teraz už nie sú ani čerešne, ani vtáky, ani zvončeky... Nuž tak, kamarát...

Takýto koniec sa samému Jevgenijovi Petrovičovi zdal smiešny a naivný, ale na Seriožu urobila rozprávka veľký dojem. Oči mu znova zastrel smútok a čosi podobné úľaku; chvíľu sa zamyslene díval do tmavého okna, potom sa strhol a povedal skl'účene:

– Už viac nebudem fajčiť...

Keď sa rozlúčil a šiel spať, jeho otec sa ticho prechádzal sem a tam po izbe a usmieval sa.

„Dalo by sa povedať, že tu zapôsobila krása, umelecká forma,“ premýšľal, „no dobre, ale to človeka nemôže utešiť. Predsa len to nie je efektívna metóda... Prečo sa ponaučenie a pravda musia vždy podávať nie v surovom stave, ale s prísadami, bezpodmienečne v pocukrenej alebo pozlátenej podobe ako pilulky? To nie je normálne... Falzifikácia, podvod... švindle...“

Spomenul si na členov súdnej poroty, ktorým sa bezpodmienečne musí predniesť „reč“, na väčšinu ľudí, ktorá si osvojuje dejiny len z legiend a historických románov, na seba samého, ktorý nenačerpal životnú múdrosť z kázní a zákonov, ale z bájok, románov, básní...

„Liek musí byť sladký, pravda pekná... A tomuto vrtochu sa človek poddal od čias Adama... Vlastne... možno je to všetko prirodzené a tak to má byť... Ved' v prírode je množstvo všelijakých účelných podvodov a ilúzií...“

Prokurátor sa pustil do práce, ale záhaľčivé, domáce myšlienky mu ešte dlho vírili v hlave. Nad stropom už nebolo počuť stupnice, no obyvateľ prvého poschodia sa ešte vždy prechádzal z kúta do kúta...